

EWA FILIPIAK
WSP w Bydgoszczy

ZNACZENIE TWÓRCZYCH WYPOWIEDZI PISEMNYCH DLA PODNOSZENIA POZIOMU POPRAWNOŚCI ORTOGRAFICZNEJ UCZNIÓW KLASY III

Wstęp

Uczniowie klas niższych w okresie kształcenia wczesnoszkolnego powinni opanować, zgodnie z założeniami programu nauczania, umiejętność wypowiedzania się w mowie i piśmie. Komunikatywność wypowiedzi pisemnej zależy tak od organizacji logiczno-językowej tekstu, jak i poprawności ortograficznej. Istotne znaczenie w procesie nauczania ortografii ma nie tylko bierne opanowanie zasad i norm ortograficznych, ale także kształtowanie pełnej kompetencji ortograficznej uczniów młodszych, wyzwalającej poczucie odpowiedzialności ortograficznej za napisane słowo, jak również świadomą troskę o niezakłócanie komunikatywności redagowanego tekstu.

W nauczaniu ortografii nie tylko w początkowych klasach szkoły podstawowej, jak podkreśla to J. Malendowicz¹, charakterystycznym zjawiskiem jest osiągnięcie względnej poprawności ortograficznej w zakresie sprawdzianów (dyktand sprawdzających) — przy równoczesnym dość znacznym jej braku w zakresie tak zwanych tekstów wolnych, tj. wypracowań i innych form wypowiedzi pisemnych nie ukierunkowanych wyraźnie na prawidłowy zapis wyrazów. Tymczasem o przyswojeniu umiejętności poprawnego pisania można mówić wówczas, gdy dziecko radzi sobie z problemami ortograficznymi pisząc samodzielnie tekst opowiadania, opisu, listu, czy swobodną wypowiedź na dany temat. Dlatego też kształcenie u uczniów refleksyjnego stosunku do języka, wdrażanie ich do czujności i spostrzegawczości ortograficznej, jak również samokontroli poprawności ortograficznej prac pisemnych jest ważnym zadaniem nauczyciela języka ojczystego.

Niniejszy artykuł prezentuje rezultaty badań eksperymentalnych nad możliwością podniesienia poziomu umiejętności ortograficznych uczniów w młodszym wieku szkolnym poprzez stymulowanie ich twórczych zachowań werbalnych w języku pisany.

1. Dydaktyczna koncepcja, organizacja i przebieg badań

Jak podkreśla H. Baczyńska, warto wiązać problemy ortograficzne z konkretnym wypowiedziem się uczniów, to znaczy organizować ćwiczenia w pisaniu pozwalające na opanowanie techniki poprawnego pisania na tekstach bliskich dziecku². W tym celu przeprowadzono badania eksperymentalne w dwóch szkołach podstawowych województwa bydgoskiego³. Badaniami objęto 44 uczniów klasy III.

W czasie trwania eksperymentu, opartego na technice jednej grupy, stymulowano twórcze wypowiedzi pisemne uczniów organizując różne sytuacje wyzwalające ich pisemną twórczość werbalną. Dzieci komponowały wypowiedzi pisemne w zorganizowanym cyklu dwugodzinnych jednostek lekcyjnych. Łącznie przeprowadzono w każdej klasie trzeciej 13 godzin lekcyjnych, w tym 10 przeznaczonych na pisanie inspirowanej wypowiedzi na podany temat i 3 godziny, w końcowym etapie badań, na redagowanie gazetki klasowej, umożliwiając w ten sposób uczniom przeżywanie wartości własnej twórczości.

Twórczą ekspresję uczniów klasy trzeciej w czasie prowadzonych badań wyzwalano poprzez:

- snucie dalszego ciągu przygód bohaterki historyjki obrazkowej o umownym tytule “Przygoda z balonikami”,
- rozwijanie akcji opowiadania na podstawie fragmentu lektury (M. Orłóń “Komu kundelka, komu?”),
- komponowanie opowiadania inspirowanego motywem baśni J. Ch. Andersena (motyw “kaloszy szczęścia”),
- komponowanie wypowiedzi pisemnej inspirowanej reprodukcją dzieła plastycznego (S. Wyspiański “Śpiący Mietek”),
- komponowanie wypowiedzi pisemnej inspirowanej motywem treściowym utworu J. Brzechwy pt. “Akademia Pana Kleksa” i jego ekranizacją (motyw “szklanego oka” Pana Kleksa).

Podczas redagowania twórczych wypowiedzi pisemnych starano się rozbudzać u uczniów potrzebę starannego i bezbłędnego pisania, jak również wyzwać poczucie odpowiedzialności ortograficznej za napisane słowo.

Zgodnie z przyjętą umową dzieci miały prawo korzystać ze słowników ortograficznych, które znajdowały się na każdej ławce. Wątpliwości ortograficzne uczniowie mogli także sygnalizować podniesieniem ręki. W takim przypadku przy odpowiednim słownym instruktazu nauczyciela samodzielnie rozwiązywały dany problem ortograficzny. Słowny instruktaz nauczyciela stanowił bodziec wzmacniający czynności uczniów, aktywizował ich pracę, kierował ich czynnościami, naprowadzał na trafny tok rozumowania. Przygotowywał uczniów do samodzielności, samowystarczalności ortograficznej, uczył sposobów postępowania w sytuacjach trudnych, niepewnych.

Powyższe oddziaływania miały przyczynić się do kształtowania kompetencji ortograficznej uczniów, jak do rozwijania ich czujności i spostrzegawczości ortograficznej.

W badaniach eksperymentalnych przyjęto następującą hipotezę roboczą: stymulowanie twórczych zachowań werbalnych uczniów młodszych przyczynia się do podnoszenia umiejętności poprawnego pod względem ortograficznym wypowiedziania się w piśmie.

W całości czynności organizacyjnych badań wyróżnić można trzy podstawowe etapy:

- 1 – etap badań wstępnych,
- 2 – realizacja eksperymentu i obserwacja uczestnicząca podczas trwania badań eksperymentalnych,
- 3 – etap badań końcowych.

Szczegółowo przebieg badań eksperymentalnych przedstawia Tabela 1.

Tabela 1. Przebieg badań eksperymentalnych

Badania	Klasy eksperymentalne	
	Przedmiot badań	Metody i narzędzia
Wstępne (I)	Poziom poprawności ortograficznej	tekst dydaktyczny

Badania	Klasy eksperymentalne	
	Przedmiot badań	Metody i narzędzia
Etapowe (2)	1. Osiągnięcia uczniów w zakresie umiejętności komponowania twórczych wypowiedzi pisemnych 2. Czujność ortograficzna przejawiająca się podczas pisania twórczej wypowiedzi	analiza ilościowa i jakościowa wypowiedzi
Końcowe (3)	Jak w badaniach wstępnych	powtórzony tekst dydaktyczny z badań wstępnych

Przed podjęciem badań eksperymentalnych i po ich zakończeniu zbadano poziom poprawności ortograficznej uczniów obu klas trzecich za pomocą tekstu dydaktycznego, oceniając zgodnie z ustaleniami przedstawionymi w Tabeli 2. W czasie trwania eksperymentu obserwowano i oceniano czujność i spostrzegawczość ortograficzną uczniów przejawiającą się podczas redagowania inspirowanej wypowiedzi pisemnej oceniając zgodnie z ustaleniami przedstawionymi w Tabeli 3.

Analiza ilościowa i jakościowa 308 prac uczniów klasy trzeciej, w tym 220 twórczych wypowiedzi pisemnych i 88 tekstów dydaktycznych pozwoliła udzielić odpowiedzi na następujące pytania:

1. W jakiej mierze pobudzanie do twórczych wypowiedzi pisemnych wpływa na podnoszenie poziomu poprawności ortograficznej uczniów klasy trzeciej?
2. Czy na skutek pobudzania uczniów do samodzielnych, twórczych wypowiedzi i bezbłędnego ich zapisywania podniósł się poziom ich poprawności ortograficznej?
3. W jakim stopniu stymulowanie twórczych zachowań werbalnych w języku pisany wpłynęło na wzrost czujności i spostrzegawczości ortograficznej?
4. Czy rozwijanie twórczej aktywności werbalnej uczniów jest czynnikiem korzystnie wpływającym na kształtowanie kompetencji ortograficznej?

Tabela 2. Poziom poprawności ortograficznej uczniów klasy trzeciej

Lp.	Nazwa poziomu poprawności ortograficznej	Dopuszczalna ilość popełnionych błędów					Symbol
		Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5	
		ó-u, ź-tz-sz h-ch, i-j-y, s-si,ń-ni	ę-e-em ą-o-om	Łączne i rozdzielne pisanie wyrazów. Wielkie litery	Przestankowanie	Omyłki, opuszczone wyrazy i litery, powtórzenia, przestawiania	
1	Doskonały	Bez błędne lub z 1-2 błędami z grupy 3-5					D
2	Dobry	1-2 błędy z grupy 1, 2-3 błędy z grupy 4					d
3	Żadująca	do 4 błędów z grupy 1-2 lub do 8 błędów z grupy 3-5					Z
4	Niezadująca	Powyżej 5 błędów z grupy 1-2					N

Tabela 3. Poziom czujności i spostrzegawczości ortograficznej uczniów klasy trzeciej

Lp.	Nazwa poziomu czujności i spostrzegawczości ortograficznej	Stopień samokontroli ucznia odpowiadający poziomowi czujności i spostrzegawczości ortograficznej	Dopuszczalna ilość błędów i pomyłek w tekście jako miernik czujności i spostrzegawczości ortograficznej		Symbol poziomu czujności i spostrzegawczości ortograf.	Przyjęta punktacja Liczba punktów
			BŁĘDY	POMYŁKI		
1	Doskonały	Perfekcyjna samokontrola	0	0	D	60
2	Wysoki	Nieprecyzyjna samokontrola	0	1-2	W	50
3	Dobry	Niepełna samokontrola	1	3	d	40
4	Średni	Oslabiona samokontrola	2	3	S	30
5	Zadawalający	Ograniczona samokontrola	3	4	Z	20
6	Obniżony	Obniżona samokontrola	4-5	5	O	10
7	Niezadawalający	Brak samokontroli	Poniżej		N	0

2. Wpływ eksperymentu na poziom poprawności ortograficznej uczniów klasy trzeciej w świetle wyników badań

Po przeprowadzeniu eksperymentu zestawiono wyniki wstępnych i końcowych badań poziomu poprawności ortograficznej. Ich analiza ukazuje, w jakiej mierze na skutek wprowadzenia niestereotypowych układów motywacyjnych, zachęcających do komponowania wypowiedzi poprawnych pod względem ortograficznym, zmienił się poziom ortografii badanej populacji uczniów. Zestawienia ilościowe i procentowe wyników poprawności ortograficznej uczniów klasy trzeciej przedstawiono w Tabeli 4.

Porównując wyniki badań stwierdzono, że w badaniach wstępnych 52,3% uczniów charakteryzowało się niezadowalającym i zadowalającym poziomem poprawności ortograficznej, natomiast w końcowych nastąpiło obniżenie liczebności badanej populacji do 25%.

Dobrym i doskonałym poziomem poprawności ortograficznej w badaniach wstępnych charakteryzowało się 21 uczniów (47,7%); natomiast w końcowych nastąpił wyraźny wzrost liczebności tych, których poprawność ortograficzna oceniana była jako dobra, bądź doskonała. Ci ostatni stanowią 75% badanej populacji.

O połowę (36,4%) zmniejszyła się, po zakończeniu eksperymentu, liczba uczniów charakteryzujących się zadowalającym poziomem poprawności ortograficznej.

Największy wzrost procentowy uczniów, których umiejętność pisania uległa poprawie po zakończonym eksperymencie nastąpił w grupie wyników doskonałych. Wynosi on 22,7% badanej populacji.

Poprawa rezultatów nastąpiła też w grupie uczniów, których wyniki poprawności pisania przed rozpoczęciem eksperymentu oceniono jako niezadowalające. Grupa tych uczniów po zakończonym eksperymencie zmniejszyła się o 9,1%.

Tabela 4. Wstępne i końcowe zestawienie wyników poprawności ortograficznej uczniów klasy trzeciej

Lp.	Nazwa poziomu poprawności ortograficznej	Symbol	Badania wstępne		Badania końcowe	
			Liczba uczniów	%	Liczba uczniów	%
1	Niezadowolający	N	7	15,9	3	6,8
2	Zadowolający	Z	16	36,4	8	18,2
3	Dobry	d	18	40,9	20	45,5
4	Doskonały	D	3	6,8	13	29,5

Najliczniejszą grupę w badanej populacji stanowili uczniowie, których umiejętności poprawnego pisania oceniono jako dobre lub zadowolające. Przed podjęciem eksperymentu nieco wyższa była liczebność ilościowa i procentowa uczniów o zadowolającym poziomie umiejętności poprawnego pisania. (16 uczniów, tj. 36,4%) niż o dobrym (18 uczniów, tj. 40,9%). Po zakończeniu eksperymentu w grupie tych uczniów więcej było dzieci, których poziom umiejętności poprawnego pisania oceniono jako dobry (45,5%), a mniej o zadowolającym poziomie umiejętności poprawnego pisania (18,2%).

3. Czujność i spostrzegawczość badanej populacji uczniów klasy trzeciej w świetle analizy twórczych wypowiedzi pisemnych

Prezentowane dotychczas wyniki badań ukazywały znaczenie twórczych wypowiedzi pisemnych dla podnoszenia poziomu poprawności ortograficznej uczniów klasy trzeciej. Umożliwiło to zestawienie rezultatów badań prowadzonych przed podjęciem eksperymentu i po jego zakończeniu.

Podnoszenie się poziomu poprawnego pisania winno łączyć się ze wzrostem czujności i spostrzegawczości ortograficznej⁵. Zgodnie z ustalonymi pytaniami badawczymi postanowiono udzielić odpowiedzi na problem szczegółowy, a mianowicie ukazać, czy w badanej populacji uczniów nastąpił wzrost czujności i spostrzegawczości ortograficznej.

Tabela 5. Poziom czyjności i spostrzegawczości ortograficznej u uczniów podczas pierwszej i ostatniej twórczej wypowiedzi pisemnej

Lp.	Nazwa poziomu poprawności ortograficznej	Stopień samokontroli odpowiadający poziomowi	Symbol	Pierwsza twórcza wypowiedź		Ostatnia twórcza wypowiedź	
				Liczebność ilościowa	Liczebność procentowa %	Liczebność ilościowa	Liczebność procentowa %
1	doskonały	perfekcyjna	D	5	11,36	8	18,18
2	wysoki	nieprecyzyjna	W	8	18,18	7	15,91
3	dobry	niepełna	d	10	22,73	13	29,55
4	średni	osłabiona	S	5	11,36	8	18,18
5	zadawalający	ograniczona	Z	4	9,09	4	9,09
6	obniżony	obniżona	O	4	9,09	4	9,09
7	niezadawalający	brak samokontroli	N	8	18,18	-	-

Fakt istnienia określonego poziomu czujności i spostrzegawczości ortograficznej uczniów klasy trzeciej badanej populacji określono na podstawie analizy pierwszej twórczej wypowiedzi pisanej przez dzieci w oparciu o historyjkę obrazkową i ostatniej, pisanej pod wpływem inspiracji literackiej.

Porównując uzyskane wyniki przedstawione w Tabeli 5 stwierdzono, iż poziom czujności i spostrzegawczości ortograficznej u 18,2% badanej populacji, podczas redagowania ostatniego twórczego tekstu, określono jako doskonały, natomiast stopień ich samokontroli perfekcyjny. Liczebność ilościowa i procentowa tej grupy wzrosła o 6,8% w stosunku do liczebności grupy uczniów osiągającej doskonały poziom czujności i spostrzegawczości ortograficznej podczas redagowania pierwszej twórczej wypowiedzi.

Najliczniejszą grupą w badanej populacji była ta, w której poziom czujności i spostrzegawczości ortograficznej uczniów określono jako dobry, a stopień ich samokontroli niepełny. Podczas pisania pierwszej twórczej wypowiedzi grupa ta liczyła 22,73%, natomiast podczas pisania ostatniej twórczej wypowiedzi grupa ta liczyła 29,55%.

Największa poprawa rezultatów nastąpiła w grupie uczniów, których poziom czujności i spostrzegawczości ortograficznej podczas redagowania pierwszej twórczej wypowiedzi określono jako niezadowolający oraz stwierdzono całkowity brak umiejętności dokonywania samokontroli. Liczebność tej grupy uczniów wynosiła wówczas 18,18%. Natomiast określając czujność i spostrzegawczość ortograficzną ujawniającą się podczas redagowania ostatniego tekstu nie stwierdzono istnienia grupy uczniów, którzy nie potrafiliby dokonywać samokontroli poprawności ortograficznej swoich prac pisemnych.

Nastąpiła też poprawa rezultatów w grupie uczniów, których poziom czujności i spostrzegawczości ortograficznej podczas pierwszej twórczej wypowiedzi określono jako średni oraz stwierdzono u nich słaby stopień samokontroli. Liczebność tej grupy uczniów wzrosła o 6,82%.

4. Wnioski

Wdrażanie uczniów do bezbłędnego zapisywania twórczych, samodzielnych wypowiedzi pisemnych wpłynęło korzystnie na podniesienie poziomu poprawności ortograficznej uczniów klasy trzeciej, o czym świadczy wzrost średniej ocen uzyskanych za poprawnie napisany tekst ortograficzny po

zakończeniu badań eksperymentalnych.

Stymulowanie twórczych zachowań werbalnych w języku pisanim wpłynęło również korzystnie na wzrost czujności i spostrzegawczości ortograficznej uczniów, przejawiającej się podczas redagowania twórczych wypowiedzi pisemnych, przyczyniając się jednocześnie do kształtowania ich kompetencji ortograficznej. Podczas komponowania ostatniej twórczej wypowiedzi nie było bowiem takich uczniów, którzy nie potrafiliby dokonywać samokontroli poprawności ortograficznej swoich prac pisemnych.

Uzyskane wyniki badań pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Ważnym czynnikiem w realizacji celów dydaktyczno-wychowawczych w edukacji wczesnoszkolnej jest sposób metodycznego postępowania nauczyciela. Odpowiednia organizacja procesu nauczania-uczenia się, właściwy dobór metod i atrakcyjność środków dydaktycznych, jak również wprowadzenie niestereotypowych układów motywacyjnych pobudza samodzielną aktywność uczniów, sprzyja zainteresowaniu nauką, zachęca do samodzielnego myślenia. Nauczyciel zmierzając do osiągnięcia efektów w swej pracy dydaktyczno-wychowawczej winien mieć to na uwadze w każdym dniu pracy z dziećmi.

2. Twórcze zachowania werbalne uczniów w języku pisanim korzystnie wpływają na kształtowanie kompetencji ortograficznej w klasach niższych. Wyzwalają one poczucie odpowiedzialności ortograficznej za napisane słowo, budzą świadomą troskę o niezakłócanie komunikatywności redagowanego tekstu. Z tych względów na lekcjach języka polskiego w klasach I-III warto poza formami wypowiedzi pisemnych przewidzianymi programem nauczania stosować także takie, które pozwalają dziecku wypowiedzieć się w sposób indywidualny i twórcy.

3. Uczniowie redagując teksty wypowiedzi pisemnych muszą mieć pewność, że wzbudzą one zainteresowanie kolegów, spotkają się z aprobatą nauczyciela, znajdą zastosowanie w życiu codziennym zespołu klasowego. Takie przekonania są również jednym z czynników motywujących uczniów do bezbłędnego pisania. Pojawienie się tych przekonań zależy od sposobu pracy nauczyciela z uczniami. Sprzyjają temu takie działania, jak redagowanie gazetek klasowych, prowadzenie korespondencji międzyszkolnej, utrzymywanie w klasie "kącika małych autorów" i inne. Są to sposoby pracy warte polecenia każdemu nauczycielowi — wychowawcy klas niższych.

4. Ważnym czynnikiem sprzyjającym podnoszeniu umiejętności

poprawnego pisania jest dostarczanie uczniom środków umożliwiających im radzenie sobie z problemami ortograficznymi. Z tego względu warunkiem koniecznym jest troska o zapatrywanie uczniów w różnego rodzaju słowniczki ortograficzne, przemyślane gromadzenie słownictwa na tablicy poprzedzające wypowiedzanie się w piśmie, gotowość do udzielenia pomocy uczniom w przypadku pojawiających się wątpliwości ortograficznych.

5. Pracując nad rozwijaniem u uczniów młodszych umiejętności poprawnego pisania należy na plan pierwszy wysunąć zasadę profilaktyki ortograficznej oraz świadomości i czujności ortograficznej.

PRZYPISY

- ¹ Por. J. Malendowicz: Nauczanie ortografii w klasach I-IV szkoły podstawowej. Warszawa WSiP 1976 s.8
- ² H. Baczyńska: Metodyka wypracowań w klasach I-IV szkoły podstawowej. Warszawa WSiP 1974 s.72
- ³ E. Filipiak: Znaczenie twórczych wypowiedzi pisemnych dla podnoszenia poziomu poprawności ortograficznej uczniów klasy trzeciej. Praca magisterska napisana w Instytucie Nauczania Początkowego i Wychowania Przedszkolnego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy 1988
- ⁴ Por. Wyniki nauczania w szkołach ogólnokształcących. Pod red. W. Okonia. Normy ocen dla klas II-VIII, Ortografia. Warszawa PZWS 1952 s.53-54 i 69
- ⁵ M. Froelichowa, J. Ledóchowska: Metodyka nauczania ortografii w szkole ogólnokształcącej. Warszawa PZWS 1961